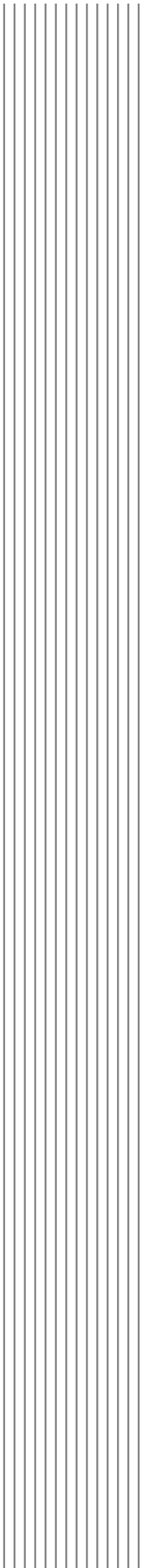

Bilaga 5

Ett hållbart Sverige

Ett hållbart Sverige

1. Samanfattning

Sverige skall vara en pådrivande kraft och ett föregångsland för en ekologiskt hållbar utveckling. Den ekologiska hållbarheten kan också bidra till fler arbeten, tillväxt och en ökad konkurrenskraft. De åtgärder som redovisas nu är ett viktigt steg. Regeringen återkommer med konkretiseringar och ytterligare förslag i höstens budgetproposition och i bland annat en miljöpolitisk proposition våren 1998.

1.1 Inledning

I regeringsförklaringen den 17 september 1996 underströk statsministern att "Sverige skall vara en pådrivande internationell kraft och ett föregångsland i strävan att skapa en ekologisk hållbar utveckling".

Regeringen beslöt den 21 januari 1997 att tillsätta en delegation för en ekologiskt hållbar utveckling. I delegationen ingår statsråden Anna Lindh, ordförande, Ylva Johansson, Ulrica Messing, Annika Åhnberg och Thomas Östros.

Delegationens första uppgift har varit att inför den ekonomiska vårpropositionen föreslå ett investeringsprogram för ekologisk hållbarhet samt en gemensam plattform för det fortsatta arbetet.

Under arbetet har delegationen haft nytta av förslag och idéer från organisationer, kommuner, statliga myndigheter, pågående utredningar som bland annat Agenda 21-kommittén och Kretsloppsdelegationen, samt från enskilda personer.

Delegationen lämnade sina förslag 1997-03-21. Regeringen gör följande bedömningar med anledning av delegationens förslag.

1.2 Ett arv till kommande generationer

En hållbar utveckling innebär att vi som lever i dag klarar våra behov utan att äventyra förutsättningarna för framtida generationer. FN:s konferens om miljö och utveckling i Rio de Janeiro 1992 betonade sambandet mellan social, kulturell, ekonomisk och ekologisk hållbarhet. Ekonomisk utveckling, en rik kultur och social välfärd måste gå hand i hand med skydd av miljön och hushållning med naturresurserna.

Vi i de rikare länderna har ett särskilt ansvar. Trots att vi utgör en begränsad andel av jordens befolkning så står vi för huvuddelen av den globala belastningen på miljö och naturresurser. Vi har också de största möjligheterna att ändra livsstil och teknik eftersom vi kommit längst i ekonomisk utveckling och social välfärd. För oss är den nya stora uppgiften inför 2000-talet att utveckla den ekologiska hållbarheten.

Levnadsstandarden i Asien och vissa andra delar av världen beräknas öka mycket kraftigt under de närmaste 25 åren. Därmed ökar också resursanvändningen och påverkan på miljön. Det finns beräkningar som visar att dagens resursanvändning behöver bli tio gånger mer effektiv för att en växande världsbefolkning om 25-50 år skall kunna leva på en rimlig nivå. Det är en stor utmaning.

I regeringsförklaringen den 17 september 1996 underströk statsministern att "Sverige skall vara en pådrivande internationell kraft och ett föregångsland i strävan att skapa en ekologiskt hållbar utveckling". I grunden handlar det om tre saker: skyddet av miljön, en hållbar försörjning och en effektiv användning av jordens resurser.

Övergripande mål för ett ekologiskt hållbart samhälle kan formuleras så här:

Skyddet av miljön: Utsläppen av föroreningar skall inte skada människans hälsa eller överskrida naturens förmåga att ta emot eller bryta ner dem. Naturligt förekommande ämnen skall användas på ett sådant sätt att de naturliga kretsloppen värnas.

Naturfrämmande hälso- och miljöskadliga ämnen bör på sikt inte få förekomma i miljön. Den biologiska mångfalden skall bevaras och värdefulla kulturmiljöer skyddas.

Effektiv användning: Användningen av energi och andra naturresurser skall bli mycket effektivare än den är i dag. Flödena av energi och material kan därmed begränsas så att de är förenliga med en hållbar utveckling. Samhällsplanering, teknikutveckling och investeringar skall därför också inriktas på resurssnåla processer och produkter.

Hållbar försörjning: Ekosystemens långsiktiga produktionsförmåga måste säkras. Så långt som möjligt skall försörjningen baseras på ett långsiktigt hållbart nyttjande av förnybara resurser. Det betyder att användningen av resurser inte långsiktigt kan överskrida den takt med vilken naturen skapar nya och att material bör återvinnas i ett kretslopp. Vi skall hushålla med icke förnybara resurser och kontinuerligt sträva efter att utveckla förnybara ersättningar.

Detta kräver en ny helhetssyn på framtiden där vi tar till vara människors engagemang och teknikens möjligheter. Ett ekologiskt hållbart samhälle kan inte bara finnas i ett land. Problemen och lösningarna är sammanflätade över nationsgränserna. Därför behövs både ett aktivt nationellt och internationellt arbete.

Sverige har särskilt goda förutsättningar att gå före. Miljöfrågorna blev aktuella tidigt i vårt land. En rad insatser har redan gjorts för att förbättra miljön och hushålla med naturresurserna. I dag finns ett starkt och brett engagemang för hållbar utveckling. Det lokala Agenda 21-arbetet har redan visat hur demokratin kan vitaliseras av arbetet. Stora delar av näringslivet ser ekologisk hållbarhet både som en nödvändighet och som en affärsmöjlighet. Vi arbetar aktivt både i Europa och globalt för en hållbar utveckling.

Arbetet för ekologisk hållbarhet är alltså inte bara viktigt för att framtida generationer skall få ett bra liv. Det skapar också mängder av nya möjligheter. Länder som ligger långt framme i utvecklingen kan dra nytta av de nya marknader som öppnar sig för miljöanpassade lösningar. Därmed kan tillväxt och konkurrenskraft stärkas och nya arbeten skapas. Åtgärder för att stimulera investeringar i ekologisk hållbarhet kan också skapa nya arbetstillfällen. Det spännande med den ekologiska hållbarheten som framtidsprojekt är att dra nytta av alla dessa möjligheter. Det förutsätter ett nära samspel mellan politiken på olika områden och mellan samhällets olika aktörer.

Hushållning med naturresurserna, omsorg om miljön och social rättvisa är också nödvändiga förutsättningar för en hållbar ekonomisk utveckling. Samtidigt är en sund ekonomi en förutsättning för en ekologiskt hållbar utveckling. Den sociala välfärden förutsätter att vi motverkar växande klyftor och

skillnader i samhället. Därför är låg arbetslöshet, social trygghet, bra bostadsområden och en god utbildning centrala element. Ett utvecklande arbete som ger utrymme för en rik fritid är centralt för människors engagemang i miljöfrågorna. Kvinnor och män skall ha samma möjligheter till goda livsvillkor och förutsättningar att delta i samhällsarbetet.

En hållbar utveckling innehåller en varsam förvaltning och utveckling av det arv vi fått från generationer före oss, men måste också knyta an till kulturens roll i vardagslivet. En god ekonomisk, social och kulturell utveckling skapar förutsättningar för människor att engagera sig i arbetet för ett ekologiskt hållbart samhälle.

1.3 Ett aktivt nationellt och internationellt arbete

För att Sverige skall nå en ekologiskt hållbar utveckling krävs aktiva åtgärder för att påverka samhället. Knappheten på ändliga resurser och växande miljöproblem kommer visserligen att på sikt driva fram en anpassning och omvandling, men det skulle hela tiden ske i efterhand sedan betydande skador på miljön uppkommit eller knapphet på resurser drivit fram kriser och konflikter på olika håll i världen. Därför behövs en aktiv politik både i staten och kommunerna för att främja en ekologiskt hållbar utveckling. Marknadskrafterna kan bidra till en positiv utveckling, men de kan inte ensamma lösa problemen.

Målen för en god miljö, en effektiv användning av resurser och en hållbar försörjning är vägledande för detta arbete. Ekosystemen skall brukas på sätt som vare sig hotar deras långsiktiga produktionsförmåga eller den biologiska mångfalden. Redan inom en generation bör betydande framsteg kunna nås. Regionala miljöproblem som försurning och övergödning bör vara lösta och fungerande kretslopp etablerade för de flesta material. Energianvändningen bör ha blivit mycket mer effektiv och förnybara resurser användas i betydligt större utsträckning. Den ekonomiska utvecklingen i utvecklingsländerna bör ha tagit en riktning som är förenlig med en långsiktigt hållbar utveckling.

Inom fem till tio år bör vi ha tagit flera viktiga steg på vägen. Ambitionen är att industriutsläppen är nere i nivåer som inte skadar miljön. Processer och produkter bör i högre grad utformas så att de inte skadar miljön i någon del av varukedjan och så att de kan återvinnas i ett kretslopp. Investeringar i ekologisk hållbarhet bör ha gett mätbara effekter i effektivare energianvändning och bättre miljö. En ökad kvalitet och ett vidgat kretsloppsperspektiv inom arkitektur och formgivning bör ha förlängt pro-

duktycklarna och skapat förutsättningar för en god bebyggelsemiljö. Bruket av biologiska resurser bör vara uthålligt och bidra till att bevara den biologiska mångfalden. Den kommunala planeringen bör ge samlade bedömningar för en ekologiskt hållbar utveckling både i våra tätorter och på landsbygden. Distansarbete med hjälp av informationsteknik har visat sig ha positiva miljöeffekter. Regeringen avser därför att tillsätta en utredning kring hur distansarbete kan stimuleras och utvecklas. Det bör finnas en god kunskap om vad som behövs för en ekologiskt hållbar utveckling, och ett brett engagemang i arbetet för ett ekologiskt hållbart Sverige. Alla viktigare beslut bör analyseras från ett hållbarhetsperspektiv och EU bör ha hållbar utveckling som ett övergripande mål.

Vi har ett gemensamt ansvar för att vidta de åtgärder som behövs för att utvecklingen skall gå i denna riktning. Politikens uppgift är till stor del att skapa förutsättningar för och uppmuntra ett handlande som är förenligt med en ekologiskt hållbar utveckling. Det är viktigt att vi väljer de åtgärder som ger störst nytta i förhållande till kostnaderna och att vi väger nyttan mot kostnaden, liksom att vi analyserar alternativa möjligheter att nå målen.

Miljöföreningarna känner inga nationella gränser. Den långsiktiga försörjningen med naturresurser är i stor utsträckning en global fråga. Råvaror och produkter säljs ofta på en global marknad. Den svenska ekonomin är nära sammanflätad med ekonomin i de övriga EU-länderna. Omställningen av Sverige till ekologisk hållbarhet förutsätter därför att kraven på ekologisk hållbarhet också får genomslag i andra länder. Allt detta är skäl för att Sverige skall vara pådrivande internationellt för en ekologiskt hållbar utveckling. Men det förutsätter också att vi går före nationellt så att vi är trovärdiga när vi skall påverka andra, och att vi lär av andras exempel när de har kommit längre än vi.

Det är nu dags att redovisa den ökade bredd i insatserna och det ökade tempo i omställningen som svarar mot dessa ambitioner. I avsnitt 2 redovisas inriktningen på ett aktivt nationellt och internationellt arbete.

2. Inriktningen på arbetet för ekologisk hållbarhet

En ekologiskt hållbar samhällsutveckling förutsätter ett samhällsengagemang med både bredd och djup där alla i samhället känner delaktighet och ansvar. Arbetet skall knyta an till det folkrörelsearbete som pågår och ge oss alla som medborgare och konsumenter verktygen för att göra medvetna val som bidrar till hållbarheten. Det gäller att uppmuntra marknadens egna drivkrafter och att alla delar av

samhället medverkar. Arbetet inom berörda utgiftsområden kommer att följas upp i varje års budgetproposition. Den gemensamma strategin kommer att redovisas årligen och utvecklas i en särskild skrivelse i samband med budgetpropositionen. I avsnitt 2.1 redovisar vi en första genomgång av styrmedel för ekologisk hållbarhet.

Kompetens, kunnande och realkapitalets utformning har en avgörande betydelse för den ekologiska hållbarheten. Därför är det viktigt att påverka och öka **investeringar** i kunnande och realkapital i en riktning som gynnar ekologisk hållbarhet. Det gäller utbildning och forskning liksom industri, lokaler, bostäder, och infrastruktur som transportsystem, avfalls- och avloppssystem samt energiförsörjning. Förändringar av realkapitalet tar tid. Det är därför viktigt att investeringsprogrammen påbörjas så tidigt som möjligt och att de är långsiktiga. Det är viktigt att de nyinvesteringar i infrastruktur som genomförs är anpassade till ekologisk hållbarhet, så att behoven av framtida ombyggnader minskar. Utvecklingen mot ett ekologiskt hållbart samhälle innebär också stora möjligheter för en miljödriven utveckling av näringslivet. I avsnitt 2.2 redovisas vissa nationella insatser för investeringar i ekologisk hållbarhet och i avsnitt 2.3 föreslås ett program för lokala investeringar i vilket kommunerna har en viktig roll.

I avsnitt 2.4 beskrivs de långsiktiga effekterna.

2.1 Styrmedel för ekologisk hållbarhet

2.1.1 Allmänt om styrmedel och incitamentsstrukturer

Ett ekologiskt hållbart samhälle formas genom insatser på många nivåer och av många aktörer. Statens roll är att skapa förutsättningar för alla att bidra till en ekologiskt hållbar utveckling. Det arbete som redan pågår kommer att leda till betydande förbättringar. Men det behövs också skärpta styrmedel och incitament som styr i rätt riktning.

Mål och indikatorer är centrala för arbetet och skall utvecklas vidare. Det behövs tydliga mål och program för arbetet inom varje berört samhällsområde.

Lagstiftningen måste utvecklas vidare. Regeringens kommande förslag till miljöbalk är centralt i detta avseende.

Ekonomiska styrmedel kan bidra till kostnadseffektiva lösningar och bör användas i större utsträckning. Incitament som styr i felaktig riktning bör ses över. Därmed kan marknadens kraft användas mer effektivt. Särskilda kriterier kan kopplas till statliga stöd till exempelvis byggande. Insatser för kompetens och kunnande har stor betydelse för det fortsat-

ta arbetet, liksom utvecklingsarbete för att omsätta forskningsresultat till praktiskt tillämpbara produkter och system. Den fysiska planeringen är också ett viktigt instrument.

Framgång i arbetet förutsätter att alla berörda samhällsområden bidrar. Därför behövs utvecklade program för varje område av betydelse. Dessa program bör redovisas i samband med budgetpropositionen. Det är också viktigt att regeringens förslag inom berörda områden både bidrar till målen för det aktuella området och till ekologisk hållbarhet. Hållbarhetsbeskrivningar är ett viktigt instrument för att underlätta detta. Staten bör vidare vara ett föredöme för ekologisk hållbarhet i sin egen verksamhet. Den offentliga upphandlingen är i detta sammanhang ett viktigt verktyg.

Ett aktivt internationellt arbete är nödvändigt. Hållbarhetsfrågorna bör drivas inom EU och särskild uppmärksamhet ägnas EU:s regeringskonferens och kommande utvidgning. Sverige skall ha en pådrivande roll även i det globala arbetet.

I det följande aviseras ett antal initiativ inom dessa områden.

2.1.2 Mål och indikatorer för en ekologiskt hållbar utveckling

Det är angeläget att kunna följa och värdera om samhällsutvecklingen i stort är ekologiskt hållbar och vilka framsteg som görs. Det kräver ett bredare perspektiv än de nuvarande miljömålen. Därför bör indikatorer för ekologiskt hållbar utveckling utarbetas och användas i den föreslagna årliga redovisningen till riksdagen. Indikatorerna bör inte vara fler än att de på ett enkelt och informativt sätt visar riktningen på utvecklingen mot ekologisk hållbarhet. Indikatorerna bör tas fram utifrån befintlig statistik och så långt möjligt samordnas med indikatorer som används i andra länder för att möjliggöra internationell jämförelse. USA, Nederländerna och Storbritannien är exempel på länder där man arbetat med indikatorer för hållbar utveckling, som är bredare än miljömål i vanlig bemärkelse.

Miljömål syftar till att styra miljöarbetet med avseende på önskat miljötillstånd respektive nödvändiga åtgärder. Regeringen har i regleringsbrev för 1997 och i särskilt beslut i februari givit Naturvårdsverket i uppdrag att revidera de befintliga miljömålen och lämna förslag till nya och förbättrade miljömål. Vidare har ett antal sektorsmyndigheter redan utvecklat sektorsmål eller fått i uppdrag att göra det och regeringen avser att ge uppdraget till fler sektorsmyndigheter. Naturvårdsverket har fått till uppgift att samordna arbetet med sektormålen. Arbetet med indikatorer är dock bredare än dessa uppdrag och kräver delvis andra former. Regeringen avser därför ge Miljövårdsberedningen uppgiften att i nära

samarbete med Naturvårdsverket pågående arbete ta fram förslag till indikatorer. Kunskap och erfarenheter från pågående verksamheter av liknande karaktär inom t.ex. KI, SCB och SNV bör tas tillvara.

2.1.3 Ekonomiska styrmedel

Ekonomiska styrmedel har med stor framgång använts i den svenska miljöpolitiken sedan 1970-talet. Sverige genomförde i och med 1990 års skattereform som första land i Europa en skatteväxling, då ett antal nya miljöskatter infördes och skatten på arbete sänktes. Koldioxidskatten, svavelskatten och kväveoxidavgiften är exempel på ekonomiska styrmedel som uppmärksammats internationellt.

Det finns goda skäl för att även fortsättningsvis använda ekonomiska styrmedel i omställningen till ekologisk hållbarhet. De bidrar till kostnadseffektiva åtgärder, som innebär att hushåll och företag själva bär de samhällsekonomiska kostnaderna av sitt handlande. Därmed kan de ekonomiska styrmedlen skapa förutsättningar för och uppmuntra ett handlande som är förenligt med en ekologiskt hållbar utveckling.

Skatteväxlingsutredningen har analyserat förutsättningarna för en fortsatt skatteväxling. Kommitténs positiva värdering bygger på övertygelsen att skatteväxling är ett verksamt redskap för en ökad miljörelaterad av skattesystemet. Värderingen baseras också på bedömningen att vår omvärld kommer att röra sig i samma riktning.

Sverige bör aktivt använda ekonomiska styrmedel i arbetet för en ekologiskt hållbar utveckling och successivt öka skattesystemets miljöstyrande effekt. I övervägandena om förändringarna i skattesystemet kommer bland annat att bedömas hur de kan bidra till den ekologiska hållbarheten och hur de påverkar svenska företags konkurrensförmåga. Regeringen avser att lämna förslag om en avfallsskatt i anslutning till årets budgetproposition.

Det är också angeläget att undvika stöd och subventioner som snedvrider konkurrensen eller motverkar den ekologiska hållbarheten. Regeringen har gett Riksrevisionsverket och Naturvårdsverket i uppdrag att göra en översyn av subventioner som motverkar den ekologiska hållbarheten och på grundval av denna översyn föreslå nödvändiga förändringar.

Vid sidan av skatter och avgifter kan investerarnas möjligheter att lånefinansiera sina investeringar och de villkor som erbjuds på lånemarknaden antas spela stor roll för realiserandet av de investeringsprogram som redovisas i följande avsnitt. Här har den allmänna ekonomiska politiken en avgörande roll genom inverkan på ränteläget.

Bland kreditinstitut finns ett växande intresse för att värdera säkerheter och avväga räntor till

projektens egenskaper från ekologisk hållbarhets-synpunkt. Även bland försäkringsbolagen finns visst intresse för en motsvarande bedömning vad gäller försäkringsvillkor. Regeringen har i andra sammanhang fört överläggningar med kreditinstituten om en miljöinriktning av deras verksamhet och avser att vidga dessa i de avseenden som aktualiseras av investeringsprogrammet.

2.1.4 Ekologisk anpassning av stödsystem inom bland annat bostadssektorn

En lång rad verksamheter som av olika skäl ges statligt stöd har miljöeffekter och påverkar den ekologiska hållbarheten. Som ett led i att integrera anpassningen till det ekologiska samhället i alla politikområden bör statliga stödformer utformas så att den ekologiska hållbarheten främjas. Ett första viktigt område är stöden till ombyggnad och förbättring av bostäder. Detta ligger i linje med den bostadspolitiska utredningens förslag.

Anpassning av bebyggelsen har en strategisk roll i energiomställningen såväl som i kretsloppsarbetet, och det är därför viktigt att alla ombyggnader och renoveringar som ändå sker genomförs på ett sådant sätt att möjligheterna till energieffektivisering och miljöanpassning utnyttjas. Åtgärderna skall väljas så att varsamhetskravet (PBL 3:10) tillgodoses

Ett antal nyckelkriterier bör därför ställas upp som grund för krav på energieffektivisering, återanvändning av byggnadsmaterial samt användning av miljöanpassade material och produkter. Liknande kriterier har formulerats i Nederländerna. System för miljövärdering av byggnader och byggande är under utveckling och kan också på sikt användas som grund för en differentiering av skatter och bidrag.

2.1.5 Ett rationellt byggande

De beställningar och bygguppgifter som investeringar för ekologisk hållbarhet i bebyggelsen alstrar kommer att i betydande grad bestå av ombyggnader och reinvesteringar. Vid sidan av ett antal stora projekt kan huvuddelen av insatserna väntas ske i små och halvstora sådana.

Den nuvarande branschstrukturen domineras av ett fåtal stora företag. En vital struktur av lokala konsult- och byggföretag med allsidig kompetens skulle stärka konkurrensen. Att stimulera en sådan utveckling ligger i linje med regeringens allmänna småföretagspolitik. Den teknikupphandling Byggekostnadsdelegationen genomför kan antas leda utvecklingen i den här beskrivna riktningen. Ytterligare insatser faller inom såväl Byggekostnadsdelegationens som Småföretagsdelegationens verksamheter. Rege-

ringen avser att vidga delegationernas uppdrag, i syfte att ytterligare påskynda utvecklingen.

2.1.6 Utbildning och forskning

Utbildning är en grundläggande förutsättning för att förverkliga en ekologiskt hållbar utveckling. Det är viktigt att det skapas utrymme inom grundutbildningen för undervisning om miljö- och livsstilsfrågor. Ett ämnesövergripande arbetssätt bör användas för att ge kunskaper om miljöfrågorna.

Folkbildning i studieförbundens regi och med stöd av folkrorelserna har i och mobilisera engagemanget i dessa frågor.

Regeringen avser också att se över examensbeskrivningarna för den högre utbildningen och vid behov vidta ändringar med avseende på miljökunskaper.

Ytterligare forskningsinsatser krävs för att Sverige skall kunna bli ett föregångsland när det gäller en ekologiskt hållbar utveckling. Frågor som rör energi- och råvaruförsörjning behöver uppmärksammas. Omvandlingen av naturresurser till nyttigheter behöver effektiviseras inte minst när det gäller infrastruktur och bebyggelse. Vattenanvändning och rening liksom vatten- och avloppssystemens roll för näringsämnenas kretslopp behöver vidareutvecklas. Miljöanpassningen av produktionsprocesserna och av transporter i anslutning till produktionen är en viktig del av omställningen. I forskningspropositionen har aviserats ett uppdrag till Forskningsrådsnämnden att utveckla och konkretisera ett program för forskning som bidrar till en ekologiskt hållbar utveckling.

Mycket av denna forskning försiggår inom andra områden än traditionell miljöforskning. Därför krävs att dessa frågor beaktas i all forskningsplanering.

Det är mycket angeläget att i EU:s femte ramprogram för forskning betona betydelsen av forskning som stöder miljön och en hållbar utveckling.

2.1.7 Fysisk planering

Ekologisk hållbarhet bör vara ett gemensamt mål för all samhällsplanering. Detta innebär en höjning av ambitionsnivån i samhällsplaneringen med krav på delvis nya arbetsformer och ett omfattande utvecklingsarbete. För att arbetet med att ställa om Sverige till hållbar utveckling skall lyckas, krävs helhetssyn i samhällsplaneringen och förmåga att överbrygga sektorsgränser. Behovet av samordning och samverkan gör sig starkt gällande.

Planeringen för infrastrukturens utveckling, regional balans, hushållning med mark- och vattenresurser och skydd av miljön är i stor utsträckning gemen-

samma uppgifter för stat och kommun, medan byggelseplaneringen främst är en kommunal uppgift. Länsstyrelserna skall se till att de nationella målen får genomslag i länets utveckling.

I Sverige har ansvar och befogenheter i hög grad decentraliserats till kommunerna, men också till regionala organ. Den påbörjade försöksverksamheten med ändrad regional ansvarsfördelning ger möjligheter till ökad förankring av det regionala utvecklingsarbetet.

De flesta kommuner står inför en revidering av översiktsplanerna. Detta arbete bör komma att inspireras av arbetet med lokal Agenda 21. Det är angeläget att den kommunala planeringen utvecklas ytterligare som ett strategiskt instrument för ekologiskt hållbar utveckling.

2.1.8 Redovisningar i budgetpropositionen

Det krävs en rad åtgärder inom samtliga politikområden för att föra Sverige mot ekologisk hållbarhet. Utifrån de övergripande målen för en ekologiskt hållbar samhällsutveckling skall mål sättas upp för berörda områden och åtgärder för att nå målen utarbetas.

Ambitionen är att i samband med årets budgetproposition presentera ett handlingsprogram för att föra Sverige mot målet ekologisk hållbarhet. Regeringen har redan redovisat förslag som gäller infrastrukturen och energipolitiken i särskilda propositioner. Handlingsprogrammet utvecklas vidare i propositioner om bland annat miljöpolitiken och trafikpolitiken våren 1998.

Omställningen av Sverige är ett arbete som kommer att pågå under lång tid och som utvecklas kontinuerligt. För berörda utgiftsområden avser regeringen därför i kommande års budgetpropositioner kortfattat redovisa i vilken grad uppsatta mål uppnåtts och vilka åtgärder för ekologisk omställning som kommer att vidtas under budgetåret. I anslutning till budgetpropositionen avser regeringen årligen, med början i år, i en särskild skrivelse redovisa utvecklingen av arbetet för att öka den ekologiska hållbarheten i samhället.

2.1.9 Ekologiska hållbarhetsbeskrivningar

Ett bra beslutsunderlag är en förutsättning för ett effektivt arbete för ett hållbart Sverige. Större beslut som påverkar den ekologiska hållbarheten bör föregås av en analys av effekterna på miljö och resursförbrukning. Beaktande av de ekologiska hållbarhetsperspektiven skall därför finnas med som en del i kommitté- och utredningsarbeten som behandlar frågor av betydelse i detta sammanhang. På så sätt

blir det lättare att tidigt uppmärksamma huruvida kommande förslag bidrar till ekologisk hållbar utveckling eller motverkar den. Motverkande effekter är lättare att rätta till under utredningsarbetets gång än i slutskedet av den. Lagda förslag som kan ha betydelse för ekologisk hållbar utveckling bör åtföljas av en redovisning av effekterna på miljö och resursförbrukning. Miljövårdsberedningen kommer att få uppgiften att utveckla en mall för sådana beskrivningar och den nya energimyndigheten bör bidra i de delar som behandlar energieffektivitet.

På motsvarande sätt kommer propositioner av betydelse i detta sammanhang att åtföljas av en ekologisk hållbarhetsbeskrivning. Sverige driver motsvarande krav inom EU:s regeringskonferens vad gäller kommissionens förslag.

2.1.10 Staten ett föredöme för ekologiskt hållbar utveckling

Med stöd av 7§ verksförordningen om att beakta de krav som ställs på verksamheten med hänsyn till miljöpolitiken, finns i dag ett miljöansvar i instruktionerna för ett antal myndigheter med särskilt sektorsansvar för miljön. Verksförordningen kommer att ändras så att hänsynen i stället skall gälla ekologiskt hållbar utveckling. En politik för ekologisk hållbar utveckling är väsentligt vidare än miljöpolitik varför krav på hänsyn bör finnas i fler myndighetsinstruktioner än enbart för de nuvarande myndigheterna med sektorsansvar för miljön. Regeringen avser att återkomma till för vilka myndigheter detta krav skall återspeglas i myndighetsinstruktionerna.

Erfarenheter från andra verksamheter visar att miljöledningssystem kan vara ett ändamålsenligt verktyg för att integrera hänsyn till miljön i det dagliga arbetet. Regeringen har därför i beslut i december 1996 utsett 25 pilotmyndigheter som under år 1997 skall inleda utvecklingen av ett miljöledningssystem. Detta arbete kommer att vidgas till en bredare tillämpning av miljöledningssystem inom de statliga myndigheterna med beaktande av vunna erfarenheter från pilotprojektet.

Redovisning och granskning av hur miljöarbetet har bedrivits utgör en central del av alla miljöledningssystem. Myndigheternas övriga redovisningar rörande ekonomi och effektivitet granskas i dag av Riksrevisionsverket. Regeringen har därför givit Riksrevisionsverket i uppdrag att bland annat föreslå hur myndigheterna skall återrapportera sitt miljöarbete i anslutning till årsredovisningen. Naturvårdsverket gavs i samma beslut ansvaret för att granska miljöeffekter av myndigheternas miljöarbete som följer av miljöledningssystemet.

2.1.11 Offentlig upphandling

Den offentliga sektorn köper årligen varor och tjänster för totalt cirka 280 miljarder kronor varav staten för drygt 100 miljarder. Den omfattande offentliga upphandlingen är ett effektivt instrument att påverka utbudet på marknaden så att beståndet av produkter snabbare anpassas till kraven på ekologisk hållbarhet.

Intresset för en miljöanpassad offentlig upphandling finns inom flertalet av EU-länderna. Den danska regeringen har nyligen antagit en handlingsplan för "grön" politik inom området för offentlig upphandling". Andra medlemsstater undersöker åtgärder för att främja inköp av "gröna" varor och tjänster. Dessutom har OECD nyligen presenterat en rekommendation om förbättring av regeringarnas resultat för att skydda miljön, enligt vilken medlemsländerna och i synnerhet regeringarna bör inrätta och genomföra en inköspolitik av miljövänliga varor och tjänster.

EU:s medlemsländer har i samband med översynen av det femte miljöhandlingsprogrammet preliminärt kommit överens om att göra en översyn av gemenskapens regler för offentlig upphandling så att miljöhänsyn i större utsträckning tas vid tillämpningen av reglerna samtidigt om en sund konkurrens bevaras. Enligt regeringens uppfattning bör översynen ägna särskild uppmärksamhet åt möjligheterna att ställa krav på miljöanpassade produktionsprocesser.

Genom att ange enhetliga miljökrav för den offentliga upphandlingen minskar belastningen på miljön samtidigt som producenterna får incitament att styra mot miljöanpassade varor och tjänster, vilket på sikt kan bidra till att svenska företags exportmöjligheter ökar. För investeringsprogrammet för ekologisk hållbarhet bör miljökrav ställas vid all upphandling.

Frivilliga miljömärknings- och certifieringssystem, t.ex. den Nordiska Svanmärkningen, kan spela en viktig roll genom att miljökrav ställs vid upphandlingen motsvarande kraven för märkning. Genom en successiv revision av miljömärkningskraven skapas en utvecklingsstimulerande effekt.

Det är angeläget att utnyttja de möjligheter som lagstiftningen ger för att upphandlingen skall gynna utvecklingen mot ekologisk hållbarhet. Möjligheterna bör också utökas så att grundläggande miljökrav ställs vid all upphandling. Kriterier för ekologisk hållbarhet bör utvecklas så att upphandlingen kan stimulera utvecklingen av materialsnåla och energieffektiva produkter som inte skadar miljön.

På beställning av Miljövårdsberedningen har därför en första vägledningsstrategi för miljöanpassad offentlig upphandling tagits fram under hösten 1996 av Naturvårdsverket, Nämnden för offentlig upphandling och Kemikalieinspektionen. För att den offentliga upphandlingen skall bli pådrivande kraft i arbetet mot ekologisk hållbarhet bör denna succes-

sivt uppdateras med riktlinjer, erfarenheter och exempel från de 25 pilotmyndigheternas arbete med miljöledningssystem, de många initiativ som tas rörande miljöanpassad upphandling av kommuner och landsting samt från det arbete som pågår i andra länder.

I USA tillämpas exempelvis ett intressant system i den federala upphandlingen. Federala organ granskar och rangordnar utbudet av olika utrustningar efter ekologiska egenskaper. De upphandlande myndigheterna har sedan att välja inom den bästa kvartilen av utbudet. Därmed stimuleras företag att ta sig upp i den prioriterade delen av listorna. Den bästa kvartilen flyttas därmed automatiskt upp. Systemet har således en inbyggd utvecklingsstimulerande effekt. Det kan övervägas om liknande system bör prövas i Sverige genom frivilliga överenskommelser och som en del av investeringsprogrammet.

Regeringen har under 1996 tillsatt en Delegation för främjande av miljöanpassad teknik som är resultat av forskningsinsatser eller innovationer. Delegationen skall också medverka till att korta tiden för marknadsintroduktion av miljöanpassade produkter, processer och system.

2.1.12 Det internationella arbetet

En ekologiskt hållbar utveckling förutsätter både ett aktivt nationellt arbete och att vi verkar för att andra länder går i samma riktning. I det europeiska perspektivet gäller det att göra hållbar utveckling till ett övergripande mål för EU, i linje med vad Sverige nu driver i regeringskonferensen. En vitbok för hållbar utveckling - dvs. en genomgång av vad som krävs av EU:s politik på olika områden och vilka nuvarande regler och stöd som behöver ses över - kan vara ett viktigt steg för att få genomslag för detta arbete inom EU. Sverige bör därför verka för att EU:s kommande sjätte åtgärdsprogram för miljön vidgas till en handlingsplan med detta innehåll. Ett sådant arbete med inriktning på resultat år 2001 skulle också kunna bli ett viktigt tema inför Sveriges ordförandeskap.

EU:s utvidgning är en förutsättning för en miljöanpassning i Central- och Östeuropa. Länderna runt Östersjön har mycket gemensamt och det pågående arbetet med en Agenda 21 för Östersjön är centralt för en ekologiskt hållbar utveckling i vårt närområde. Det kommer att kräva betydande förhandlingsinsatser för att ge konkreta resultat. Östersjömiljarden är ett viktigt element.

I ett globalt perspektiv gäller det att omsätta deklARATIONERNA från Riokonferensen i konkret handling. Det är viktigt att de svenska insatserna förutom att de riktas mot miljökonventionerna även riktas mot alla internationella institutioner som bör bidra till en hållbar utveckling. Det måste få genomslag i t.ex. FN:s sektorsorgan, de internationella bankerna och

världshandelsorganisationen WTO. Det är vidare viktigt att vi kan använda svenskt bistånd som ett gott exempel när vi skall verka för att andra länder och EU också tar ställning för att bistånd i högre grad bör bidra till ekologisk hållbarhet.

2.2 Nationella investeringsprogram

Nationella investeringsprogram för ekologisk hållbarhet inordnas huvudsakligen i respektive utgiftsområde. Sådana program kan i vissa fall bli mest effektiva om de hålls samman tvärs över sektors- och områdesgränser. Regeringen kommer, i samband med budgetpropositionen, att samlat följa upp och redovisa vad som görs inom olika områden.

2.2.1 Investeringar i ekologisk omställning av byggnader, anläggningar och infrastruktur ("kretsloppsmiljarden")

En miljard kronor har avsatts till ett femårigt statligt investeringsbidrag för en ekologiskt hållbar samhällsutveckling (1997-2001). Medlen skall i första hand användas till kretsloppsanpassning av befintlig bebyggelse och infrastruktur. Med stöd av detta investeringsbidrag kan den nödvändiga renoveringen ges en kretsloppsprofil, vilket samtidigt kan ge positiva sociala effekter.

Exempel på stödberättigade investeringar är åtgärder som minskar, återvinner eller separerar avfall, minskar utsläpp av kväve och fosfor, separerar avloppsvatten eller innebär återanvändning av byggmaterial och kretsloppsanpassad renovering. Som villkor för bidraget gäller att investeringen skall bidra till bättre miljö, ge sysselsättning samt utnyttja ny teknik eller nya arbetsmetoder. Ett viktigt syfte med kretsloppsmiljarden är att ge kommuner, företag och organisationer möjlighet att pröva ny miljöteknik och nya metoder och därigenom driva på utvecklingen mot ekologisk hållbarhet.

En mindre del av anslaget (300 miljoner kronor) disponeras av länsstyrelserna för stöd till mindre investeringar (högst 8 miljoner kronor investeringskostnad) medan huvuddelen fördelas av regeringen.

2.2.2 Energiinvesteringar

Den proposition om omställning av energisystemet som regeringen nyligen lade på riksdagens bord är ett omfattande praktiskt steg i omställningen av Sverige till ett föregångsland för ekologisk hållbarhet.

Den svenska energipolitikens mål är att på kort och lång sikt trygga tillgången på el och annan energi på med omvärlden konkurrenskraftiga villkor. Enerkipolitiken skall skapa villkoren för en effektiv energianvändning och en kostnadseffektiv svensk energiförsörjning med låg negativ påverkan på hälsa, miljö och klimat samt underlätta omställningen till ett ekologiskt uthålligt samhälle.

Energipolitiken skall bidra till att stabila förutsättningar skapas för ett konkurrenskraftigt näringsliv och till en förnyelse och utveckling av den svenska industrin. Enerkipolitiken skall också bidra till ett breddat energi-, miljö- och klimatsamarbete i Östersjöregionen.

Landets elförsörjning skall tryggas genom ett energisystem som grundas på varaktiga, helst inhemska och förnybara, energikällor samt en effektiv energianvändning. Energin skall användas så effektivt som möjligt med hänsyn taget till alla resurstillgångar. Stränga krav skall ställas på säkerhet och omsorg om hälsa och miljö vid användning och utveckling av all energiteknik. Kärnkraften skall ersättas med effektivisering av elanvändningen, konvertering till förnybara energislag samt miljömässigt acceptabel elproduktionsteknik.

En säker tillgång på el till ett rimligt pris är en viktig förutsättning för den svenska industrins internationella konkurrenskraft. Enerkipolitiken skall utformas så att denna förutsättning bevaras.

I den energipolitiska propositionen redovisas ett omfattande och konkret program för investeringar inom energiområdet. Möjligheterna att förstärka insatser för ekologisk hållbarhet genom att kombinera sådana investeringar med investeringar som också i andra avseenden ökar den ekologiska hållbarheten bör ofta vara goda.

Regeringen har beräknat totalt 9 miljarder kronor under en sjuårsperiod för genomförandet av programmet.

2.2.3 Infrastrukturprogram

Medel avsätts vidare för ett särskilt nationellt program för infrastrukturutveckling. Programmet avses omfatta ytterligare medel som behövs för vissa infrastruktursatsningar som inte ingår i den ordinarie planeringsramen. Det nationella infrastrukturprogrammet, som omfattar utbyggnad av Botniabanan mellan Nyland och Umeå, fortsatt stöd till Inlandsbanan samt viss finansiering av de båda storstadsöverenskommelserna, presenteras närmare i avsnitt 4.

2.2.4 Insatser för kompetens och kunnande

Effektiva miljöledningssystem blir en allt mer avgörande konkurrensfördel för näringslivet. För att åstadkomma detta krävs insatser från utbildningssektorn. Regeringen återkommer med ytterligare förslag inom det området. Även andra former för kompetenshöjning bör utvecklas i samarbete med näringslivet exempelvis i liknande form som EU:s mål 4-stöd.

2.3 Lokala investeringsprogram

En lokalt förankrad verksamhet krävs om arbetet med att föra in den ekologiska dimensionen i samhällsbygget skall lyckas. Den slutsatsen dras bland annat i de mål, principer och rekommendationer som inryms i Agenda 21 och Habitatagendan (från FN-konferensen om boende, bebyggelse m.m. 1996 i Istanbul).

Regeringen redovisar i det följande huvudinriktningen för ett program för stöd till investeringar i ekologiskt hållbar utveckling. I viss mån kan det statliga bidraget användas för lokala folkbildningsinsatser, liksom till att stimulera det lokala näringslivets omställning till ekologisk hållbarhet genom stöd till nätverksbyggande och liknande allmänna kommunala näringslivsinsatser. En mindre del av statsbidragen skall kunna användas för kommunernas administrativa utgifter och uppbyggande av kompetens för genomförandet samt kunskapsgenererande uppföljningar och utvärderingar av de kommunala programmen samt de ingående projekten. Programmet syftar till att stödja sådana åtgärder som annars inte skulle ha kommit till stånd.

Kommunerna ges möjlighet att i samverkan med olika lokala aktörer, offentliga och privata, söka statligt stöd till lokala investeringsprogram för insatser som ökar den ekologiska hållbarheten. Investeringsprogrammen skall utformas i en bred lokal process. Alla Sveriges 288 kommuner har inlett ett arbete med lokala Agenda 21, som involverar många olika grupper i samhället. Det är därför naturligt att arbetet med att ta fram - och att genomföra - ett lokalt investeringsprogram får sin bas i det lokala arbetet.

De kommunala programmen skall innefatta en översiktlig sammanställning av de insatser som de lokala aktörerna vill genomföra för att öka takten i omställningen till ekologisk hållbarhet. I detta sammanställningsarbete kan arbetsmarknadspolitiska insatser, exempelvis ALU, användas för att ge förutsättningar till en bred kartläggning av möjligheterna. Analys och redovisning ur jämställdhets- och integrationsperspektiven skall göras. Om detta inte kan gö-

ras på ett meningsfullt sätt skall detta anges och särskilt motiveras.

Programmen - vilka kan vara gemensamma för flera kommuner - lämnas till statsrådsdelegationen för ekologisk hållbarhet som, efter hörande av länsstyrelserna och de berörda sektorsmyndigheterna, bedömer vilka kommuner som först skall komma i fråga för statligt stöd till genomförandet av programmen. Målet är att hela Sverige skall delta i ett ekologiskt omställningsarbete. De kommuner/grupper av kommuner som utses inledningsvis får därmed en roll av föregångare i arbetet.

Vid bedömningen av programmen bör vikt läggas bland annat vid åtgärder som minskar miljöbelastningen, ökar effektiviteten i användningen av energi och andra naturresurser, gynnar användningen av förnybara råvaror, ökar återbruk, återanvändning, recirkulation och återvinning av resurser samt bidrar till att öka sysselsättningen.

De lokala förutsättningarna skall spela en stor roll för vilka åtgärder som vidtas i de kommuner som ingår i programmet. De insatser som genomförs i de lokala projekten måste ske brett och på ett sådant sätt att många människor och företag blir delaktiga. Erfarenheter och kunskaper som redan finns, exempelvis genom Agenda 21-arbetet och Byggbranschens kretsloppsrad, skall tas tillvara i arbetet. Kommunala och regionala sektorsprogram, samt lokala Agenda 21-planer/miljöplaner bör beaktas i arbetet.

Den kommunala fysiska planeringen liksom den regionala och nationella sektorsplaneringen är av särskild betydelse för omställningen till ekologisk hållbarhet. När beslut om markanvändning, bebyggelse och rumslig utveckling fattas, grundläggs många av vardagslivets och näringslivets villkor. Därför är det av största vikt att både kvinnor och män, liksom företrädare för olika samhällssektorer, deltar i de beslut som lägger grunden för samhällsutveckling och i den verksamhet som blir följden av dessa beslut. Även den bostadspolitiska utredningen har i sitt förslag om s.k. lokala utvecklingsprogram för utsatta bostadsområden utgått från betydelsen av lokal förankring i arbetet för ett hållbart samhälle - ekonomiskt, socialt, kulturellt och ekologiskt.

Hur möjligheterna för kommunerna att bevilja omställningsstöden utformas har stor betydelse för teknikutvecklingen och den ekonomiska effektiviteten i bidragen. Om bidragen knyts till en särskild teknik som skall användas för omställningen till ekologisk uthållighet finns det en risk att bidraget leder till att dämpa den tekniska utvecklingen. Därför skall investeringsprogrammet och omställningsstöden inriktas mer mot resultat än teknik. Varsamhetsaspekterna (PBL 3:10) skall vara vägledande vid valet av åtgärd.

Regeringen avser att utarbeta närmare bestämmelser för hur kommunerna får använda omställningsstödet till enskilda projekt. Regelverket föreslås vara så utformat, att det ger kommunerna stora

möjligheter att utnyttja de lokala förutsättningarna. Aspekter som bör ingå i ett regelverk för kommunernas hantering är i vilken utsträckning en investering minskar miljöbelastningen, ökar effektiviteten i användningen av energi och andra naturresurser, gynnar användningen av förnybara råvaror, ökar återbruk, återanvändning, recirkulation och återvinning av resurser samt bidrar till att öka sysselsättningen.

I de delar där investeringsprogrammen kan komma att riktas till omställningsåtgärder i företag (exempelvis bostadsföretag och länstrafikhuvudmän) måste EG:s statsstödsystem beaktas. Regeringen avser att till Europeiska kommissionen anmäla de närmare villkor som skall gälla för investeringsstöd till företag. Sådana stöd kan inte verkställas förrän kommissionen lämnat sitt godkännande.

2.3.1 Organisation och uppföljning

Att engagera kommunerna i att lokalt svara för genomförandet av investeringsprogrammet ligger väl i linje med den tradition som finns i Sverige. Kommunerna är den primära demokratiska nivån och möjligheterna till förankring av arbetet är störst om ansvaret läggs där. Dessutom är det lokala Agenda 21-arbetet ofta väl utvecklat. Samtidigt måste regering och riksdag kontinuerligt kunna följa utvecklingen. Vidare krävs att tillämpningen när det gäller företagsstöd återrapporteras årligen till Europeiska kommissionen. Erfarenheter från investeringar måste också dokumenteras så att förutsättningar finns för vidare kunskapsspridning. Detta ställer krav på uppföljning och utvärdering.

En fristående utvärdering kommer därför att göras. Erfarenheter från pågående verksamhet av liknande karaktär skall tas till vara. Det gäller bland annat den så kallade kretsloppsmiljarden, som hanteras inom ett för ändamålet särskilt inrättat kansli på Miljödepartementet. Det är angeläget att arbetet i kommunerna redan på projektstadiet utformas så att det kan följas upp på ett effektivt sätt.

För det löpande revisionsarbetet ansvarar de kommunala revisorerna. Utöver detta avser regeringen att ge ett uppdrag till Riksrevisionsverket att löpande utvärdera användningen av de statliga medlen. För detta ändamål används en mindre del av de beräknade medlen för de lokala investeringsprogrammen.

2.3.2 Ekonomiska ramar för de lokala investeringsprogrammen

Regeringen avsätter i den ekonomiska vårpropositionen:

800 miljoner kronor år 1998

1 800 miljoner kronor år 1999

2 800 miljoner kronor år 2000

för genomförande av de lokala investeringsprogrammen.

2.4 Långsiktiga effekter

Vid sidan av att programmet ger förutsättningar för ökad ekologisk hållbarhet kan det väntas ha effekter även på ekonomi och sysselsättning, på kulturlandskap och stadslandskap.

De ekologiska effekterna torde samvariera med programmets omfattning. Både efterfrågan på och större utbud av teknik med goda egenskaper bör öka.

Programmets utformning och starka lokala koppling ger förutsättningar för såväl män som kvinnor att delta i omställningsarbetet. Det kräver bland annat att såväl kvinnor som män ges möjligheter att delta aktivt i samhällsplaneringsprocessen. Mot bakgrund av att en stor del av sysselsättningen kan antas uppstå inom bygg- och anläggningssektorn kommer kortsiktigt den ökade arbetskraftsefterfrågan främst män till del. Genom den bredd av insatser som kan genomföras inom ramen för de lokala programmen bör effekterna på arbetsmarknaden på något längre sikt påverka också andra sektorer än bygg- och anläggningssektorn. Programmet kan vidare medverka till att könsuppdelningen på arbetsmarknaden bryts. Det förutsätter dock medvetna satsningar på att främja främst kvinnors möjligheter inom tekniska och andra områden där de i dag är kraftigt underrepresenterade.

Överslagsberäkningar från Naturvårdsverket visar att hushållssektorn står för nära hälften av de svenska utsläppen. Arbetet med att underlätta för denna sektor att spela en mer aktiv roll när det gäller att motverka miljöproblemen och öka den ekologiska hållbarheten i samhället bör kunna ge goda resultat, eftersom de lokala investeringsprogrammen bygger på ett aktivt folkligt engagemang via det kommunala ansvaret för genomförandet. Rätt utformade kan också de lokala investeringsprogrammen ge förutsättningar för fler människor att bli mer delaktiga i samhällsbyggandet, såväl genom integration i arbetslivet som genom förutsättningar att delta i utformningen av de konkreta insatserna.

Ett långsiktigt investeringsprogram bör kunna ge positiva effekter på sysselsättning och tillväxt. Den tekniska och industriella utvecklingen av nya produkter och system för ekologiskt hållbar utveckling stimuleras. En stabil hemmamarknad underlättar kommersialisering och export. På sikt innebär försörjning av samhället med förnybara naturresurser dessutom att ytterligare sysselsättning tillkommer i

såväl råvaru- som förädlingsleden, under förutsättning att övergången till ett samhälle baserat på förnybara resurser kan ske utan att ekonomin i övrigt störs.

Med en växande efterfrågan på miljöcertifierade varor inom snart sagt alla marknader ser Ingenjörsvetenskapsakademien, IVA, betydande fördelar i att låta hänsyn till ekologisk hållbarhet påverka produkter och processer i vad man uppskattar till två tredjedelar av det svenska näringslivet. Även i detta avseende bör en bred satsning på ekologisk omställning av det svenska samhället bidra till att stärka näringslivet.

Påverkan kan också väntas ske på kultur- och stadslandskapen. Riktningen av de över tiden ständigt pågående förändringarna blir delvis en annan. I stället för avställning av överbliven odlingsmark kan man vänta sig att produktionstrycket kommer att öka när jord- och skogsbruket skall producera både mat, energi och industriråvaror. Påverkan på bebyggelsen och stadslandskapet kan innebära stora förändringar och omställningen måste därför baseras på arkitektonisk kvalitet och tillvaratagande av kulturhistoriska värden.